

"מורנו" להחזיר עטרה ליושנה

סמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

"מורנו" להחזיר עטרה ליושנה

סמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

שביתת כלים – 'אושא מילתא'

שיעור מספר 11

בשיעור הקודם התחלנו לעסוק בנושא של שביתת כלים. למדנו שלדעת בית שמאי האדם מצווה גם על שביתת כליו, ואילו לפי בית הלל אין חיוב שכזה. אף על פי כן יש לדון בדיני שביתת כלים גם אחרי שנפסקה הלכה כבית הלל, משתי בחינות – האחת – באלו אופנים מותר להפיק רווח מהכלים בשבת (כגון ע"י השכרתם בשבת, השכרתם בערב שבת, או מכירתם, אם המכירה חלה בשבת). בזה עסקנו בשיעור הקודם. השניה – האם מותר לגרום להפעלת הכלים באופן שיפגע בכבוד השבת? בנושא זה נעסוק בשיעור זה.

א. מחלוקת בית שמאי ובית הלל בעניין שביתת כלים

במשנה נחלקו בית הלל ובית שמאי בשאלת הפעלת כלים שתעשה בהם מלאכה בשבת –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף יז עמוד ב

משנה. בית שמאי אומרים: אין שורין דיו וסמנים וכרשינין אלא כדי שישורו מבעוד יום, ובית הלל מתירין. בית שמאי אומרים: אין נותנין אונין של פשתן לתוך התנור אלא כדי שיהבילו מבעוד יום, ולא את הצמר ליורה אלא כדי שיקלוט העין, ובית הלל מתירין. בית שמאי אומרים: אין פורסין מצודות חיה ועופות ודגים אלא כדי שיצודו מבעוד יום, ובית הלל מתירין.

הסבירה הגמרא –

אמר רב אושעיא אמר רב אסי: מאן תנא שביתת כלים דאורייתא - בית שמאי היא ולא בית הלל.

רש"י מסכת שבת דף יז עמוד ב

משנה.

סמנין - לצבע.

כרשינין - למאכל בהמה, בינ"א בלעז + מין קטניות +.

ובית הלל מתירין - משנתן את המים מבעוד יום.

אונין - ארישב"א + צרורות פשתן מעובד למחצה + והן אגודות של פשתן מנופץ, ונותנין אותו בקדרה לתנור ומתלבן.

שיהבילו - שיתחממו.

העין - הצבע, שיקלוט מבעוד יום.

מתירין - לתתה מבעוד יום, והיא קולטת כל הלילה.

חברותא שבת דף יז עמוד ב

מתניתין: בית שמאי אומרים: אין שורין קודם השבת דיו במים, ולא סמנים לצבע, ולא כרשינין למאכל בהמה, בכדי שתגמר מאליה מלאכת שרייתן בשבת עצמה. אלא מותר לשרותם רק אם נותר די זמן בכדי שישורו [שתגמר שרייתן של] הדיו והסימנים והכרשינין מבעוד יום, קודם כניסת השבת. ובית הלל מתירין, אף אם תגמר שרייתן בשבת. בית שמאי אומרים: אין נותנין קודם השבת אונין [אגודות] של פשתן מנופץ לתוך התנור, בכדי שיתחממו ויתלבנו בשבת, אלא בזמן שיש בו בכדי שיהבילו [יתחממו] מבעוד יום. ולא נותנים את הצמר ליורה בשביל לצובעו, אלא בכדי שיקלוט את העין [הצבע] שביורה מבעוד יום. ובית הלל מתירין ליתנן קודם השבת, אף שימשיכו להתלבן או לקלוט את הצבע בשבת עצמה. בית שמאי אומרים: אין פורסין מצודות חיה ועופות ודגים אלא כדי שיצודו מבעוד יום. ובית הלל מתירין אף אם יצודו בשבת. ושני טעמים נאמרו בגמרא בשיטת בית שמאי בכל ההלכות האלו. או שהן גזירה, מחשש שמא יבואו לעשותן בשבת. או שאיסור דאורייתא הוא. שצותה תורה על שביתת כליו של אדם בשבת, שלא תיעשה בהם מלאכה.

מקור המחלוקת מובא בירושלמי –

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת שבת פרק א

ומה טעמהו דבית שמאי? [שמות כ ט] "ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך" - כל מלאכתך גומרה מבעוד יום.

מוקדש לעילוי נשמת יואל אפרים בן אברהם עוזיאל זלצמן ז"ל

ומה טעמהו דבית הלל? "ששת ימים תעשה מעשיך וביום"

מה החידוש בפסוק "ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך"? התורה אסרה עשיית מלאכה בשבת, ומטבע הדברים מלאכה תעשה בששת ימי החול! מכאן למדו בית שמאי – המלאכה צריכה להיות עשויה, כלומר, צריך לסיימה בימות החול. בית הלל, לעומתם, למדו את הפסוק באופן אחר – "ששת ימים תעשה מעשיך וביום (השביעי)" – משמע שעושים מלאכה גם ביום השביעי! והרי אסור לעשות מלאכות בשבת? איזו מלאכה ניתן לעשות ביום השביעי? מלאכה שמעשה האדם הסתיים ביום הששי, והיא הולכת ונגמרת ביום השביעי.

ב. נתינת חיטים לריחיים מבעוד יום

תלמוד בבלי מסכת שבת דף יח עמוד א

תנו רבנן: פותקין מים לגינה ערב שבת עם חשיכה, ומתמלאת והולכת כל היום כולו. ומניחין מוגמר תחת הכלים (ערב שבת) ומתגמרין והולכין כל היום כולו. ומניחין גפרית תחת הכלים (ערב שבת עם חשיכה) ומתגפרין והולכין כל השבת כולה. ומניחין קילור על גבי העין, ואיספלנית על גבי מכה (ערב שבת עם חשיכה) ומתרפאת והולכת כל היום כולו. אבל אין נותנין חטין לתוך הריחיים של מים אלא בכדי שיטחנו מבעוד יום.

רש"י מסכת שבת דף יח עמוד א

פותקין - פותחין, עושין נגר קטן משפת המעין לגנה. מוגמר - לבונה ומיני בשמים נותנין על האש ומעשנין הבגדים, שיהא ריחן נודף. גפרית - תחת כלי כסף שמציירין בהם פרחים וצורות בחרט, ומעשנין בגפרית והן משחירות וניכרות, וקורין נייל"ר +השחרת חלק מכלי כסף על ידי עשון בגפרית+. קילור - תחבושת, שקורין - לוז"א +משחה לעינים+. ואספלנית - רטייה. ברחיים של מים - וכל שכן ברחיים של יד ושל חמור, דאדם מצווה על שביתת בהמתו.

חברותא שבת דף יח עמוד א

תנו רבנן: פותקין מים [פותחין את שפת המעיין] לגינה בערב שבת עם [עד] חשיכה, ואפילו שמתמלאת והולכת הגינה במים אלו כל היום כולו. וההשקיה תולדה דזריעה היא, ומלאכה דאורייתא היא, אפילו הכי מותר לגרום בערב שבת שתיעשה מלאכה זו בשבת. וכן מניחין מוגמר [מיני בשמים] על האש תחת הכלים בערב שבת, בכדי שיעלה עשנו בתוך הכלים, ועל ידי כך יהיה ריחם נודף. ומתגמרין הכלים והולכים כל היום כולו. ומניחין גפרית על האש תחת הכלים של כסף בערב שבת, כדי שיתעשנו ותוכר צורת החריטות שעליהם, ומתגפרין והולכין כל השבת כולה. ולא חיישינן לכך שממשיכה בשבת ההבערה מאליה. ומניחין קילור [תחבושת] על גב העין לצורך רפואה בערב שבת, כדי שתשאר שם כל השבת. אבל בשבת עצמה אסור להניחה, לפי שאסור לעשות רפואה בשבת, גזירה משום שחיקת סממנים. וכן מניחין איספלנית [רטייה] על גבי מכה בערב שבת, ומתרפאת והולכת כל היום כולו. אבל אין נותנין חטין לתוך הריחיים של מים בערב שבת, כדי שיטחנו בשבת. אלא נותן רק בכדי שיטחנו מבעוד יום קודם השבת [וכל שכן שאין נותנין בריחיים הטוחנות על ידי חמור. שהרי האדם מוזהר על שביתת בהמתו].

הברייתא התירה לעשות מלאכות שעשה אדם ביום ששי והן ממשיכות ונעשות בשבת. לפיכך משמע שברייתא זו אינה סוברת שיש איסור שביתת כלים. אף על פי כן, הברייתא סיימה באיסור להכניס חטים לריחיים בערב שבת, למרות שטחינתן תסתיים בשבת. מדוע? האמוראים חלקו בזה –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף יח עמוד א

מאי טעמא? - אמר רבה: מפני שמשמעת קול. אמר ליה רב יוסף: ולימא מר משום שביתת כלים! דתניא: ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו - לרבות שביתת כלים. אלא אמר רב יוסף: משום שביתת כלים.

רש"י מסכת שבת דף יח עמוד א

שיטחנו מבעוד יום - מפני שמשמעת את הקול, ואוושא מילתא בשבת, ואיכא זילותא. לרבות שביתת כלים - דכתיב לעיל מינה למען ינוח שורך וחמורך וגו'.

חברותא שבת דף יח עמוד א

אמר רבה: מפני שטחינת הריחיים משמעת קול. וכיון ד"אוושא מילתא" שנעשית מלאכה בשבת, איכא בזה משום זילותא דשבת. אמר ליה רב יוסף לרבה: ולימא מר דאסור מדאורייתא, משום שביתת כלים. שהאדם מוזהר שלא יעשו כליו מלאכה בשבת. וכדתניא: כתיב "ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבת, למען ינוח שורך וחמורך וינפש בן אמתך והגרי". וכתיב בתריה "ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו". ואתי האי קרא לרבות "שביתת כלים". אלא אמר רבי יוסף: הא דאסור ליתן חטים בריחיים בשביל שיטחנו בשבת, משום שביתת כלים היא.

לפי רבה הברייתא אסרה את הפעלת הריחיים גם מבעוד יום, מפני השמעת הקול בשבת. לכאורה כוונתו היא שהברייתא סוברת כדעת בית הלל, לכן עקרונית אין חיוב שביתת כלים. הפעלת הריחיים נאסרה בשל סיבה מיוחדת.

רב יוסף, לעומתו, העדיף להעמיד את הברייתא כבית שמאי, והכנסת החיטים לריחיים אסורה מאיסור שביתת כלים (שימו לב שרב יוסף מביא פסוק שונה מהפסוק שהובא בירושלמי. האם זה אומר שבית הלל מודים לסוג מסוים של שביתת כלים? (הסברנו על פי רוב הראשונים שהבינו שמסקנת הגמרא היא שרב יוסף העמיד את הברייתא כבית שמאי. הם גם הקשו – למה רב יוסף העדיף להעמיד את הברייתא כבית שמאי, שלא נפסק כמותם להלכה, ולא כבית הלל, כמו שכתב רבה? הרוקח הסביר שרב יוסף הסביר את הברייתא לפי בית הלל, ובית הלל מודים שיש שביתת כלים מסוימת. כל זאת ועוד - בהרחבה).

❖ **הרחבות – אם הברייתא היא דעת בית שמאי, המחייבים שביתת כלים, מדוע הותרו פתיקת מים לגינה, העמדת מוגמר תחת הכלים וכו'? והאם רב יוסף התכוון להעמיד את הברייתא כבית הלל או כבית שמאי? שיטת הרוקח**

❖ **הרחבות – ביאור הברייתא בירושלמי**

הגמרא המשיכה –

והשתא דאמר רב אושעיא אמר רב אסי: מאן תנא שביתת כלים דאורייתא - בית שמאי היא ולא בית הלל.

מה משמעות הדברים? ראשונים רבים הבינו שהגמרא כאן הכריעה שרב יוסף צודק, שהברייתא עוסקת בדיון שביתת כלים. אך אין היא להלכה, מכיוון שרק לפי בית שמאי יש חיוב להשבית כלים!

המאור הקטן מסכת שבת דף ו עמוד א

והשתא דאמר רב אושעיא מאן תנא שביתת כלים ב"ש היא מדאמרין השתא דאמר רב אושעיא אלמא הכין הוא מסקנא דגמרא והכי הלכתא הילכך לא חישינן בריחים של מים לא לדרבה ולא לדרב יוסף

תוספות מסכת שבת דף יח עמוד א

אומר ר"ת דהלכתא כרב יוסף דמוקי ברייתא כב"ש דהא רב אושעיא קאי כוותיה ולפי"ז ריחים מותרים דלדידיה לב"ה שרי אפילו היכא דקעביד מעשה ולא חישי להשמעת קול

גם הרמב"ם השמיט את איסור הכנסת החטים לריחיים. משמע שאף הוא לא אסר את השמעת הקול.

❖ **הרחבות – דיון בשיטת הריף**

אך ראשונים אחרים חלקו ופסקו כרבה. תוספות עצמם המשיכו –

ולי נראה דרב אושעיא לא מוקי לה כבית שמאי, אלא הש"ס הוא דקאמר הכי "הא מני בית שמאי היא", אליבא דרב יוסף דמוקי לה משום שביתת כלים, אבל לרב אושעיא מצינן למימר דמוקי לה כבית הלל, ואית ליה השמעת קול כרבה. וכן פסק ר"ח, דטעמא דריחים משום השמעת קול, ואתי כבית הלל

ודומה לכך כתבו הרא"ש וראשונים נוספים.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רנב סעיף ה

מותר לתת חטים לתוך ריחים של מים, סמוך לחשיכה. הגה: ולא חישינן להשמעת קול, שאמרו ריחים של פלוגי טוחנות נשנת. ויש אוסרים בריחים וכל מקום שיש לחוש להשמעת קול, והכי נהוג לכתחלה, מיהו במקום פסידא יש להקל.

השולחן ערוך פסק כרמב"ם תוספות ובעל המאור. ואילו הרמ"א כתב שלכתחילה נוהגים להחמיר, אך הקל במקום פסידא.

פרי מגדים אורח חיים אשל אברהם סימן רנב ס"ק כא

ואנן סוברים עיקר כדיעה דהשמעת קול שרי מדינא, רק מחמירין, ובהפסד מקילין

הגדרת טעם האיסור

רש"י מסכת שבת דף יח עמוד א

מפני שמשמעת את הקול, ואוושא מילתא בשבת, ואיכא זילותא.

בית הבחירה למאירי מסכת שבת דף יח עמוד א

אין נותנין חטים לתוך ריחים של מים אלא בכדי שיטחנו מפני שיש בה השמעת קול ופרסום גדול והוא זלזול שבת המאירי אומר שיש כאן "פרסום גדול". מה מתפרסם בדיוק?

לכאורה משמע מרש"י והמאירי שהרעש הוא הבעיה. רעש אינו מתאים ואינו משתלב באווירת השבת הרצויה. מכיוון שכך, הפעלת הכלים מבעוד יום איננה פותרת את הבעיה. אין זה משנה מתי הכלים הופעלו. אם הם מרעישים באופן לא ראוי בשבת, אווירת השבת נפגעת.

ספר התרומה הלכות שבת סימן רכ

ואין נותנין חטין לתוך הרחים אלא כדי שיטחנו מבעוד יום אמר רבה מפני שהיא משמעת קול ויאמרו רחים של פלוני טוחנין בשבת ויסברו דבשבת נתנו החטים

מספר התרומה משמע שהחשד המתעורר בהשמעת הקול הוא האוסר. אם כך הראשונים חלקו האם טעם האיסור הוא שהרעש פוגע בכבוד השבת, או שיש כאן בעיית חשד הנובעת מהשמעת הקול (במקביל לאיסורי מראית עין).

להבנה שיש כאן שני יסודות יש כמה נפקא מינות -

א. מה שרגילים להעמיד מבעוד יום

הראשונים דנו בשאלה: האם מותר לדרוך שעון מטוטלת שיצלצל מדי שעה בערב שבת?

שו"ת מהר"י וייל סימן קל

מה ששאלת על כלי העשוי למשקלות (מטוטלת) להשמיע קול לפי סדר השעות נראה דאסור. דר"ח והאשירי פסקו כרבה פרק קמא דשבת דאוקי ברייתא אין נותנים חטים לתוך ריחיים אפילו כבית הלל משום השמעת קול.

מהר"י וייל פסק שאסור ל"דרוך" שעון מטוטלת לפני שבת, כדי שיצלצל בשבת, כמו שאסור לתת חטים לריחיים.

ספר האגור הלכות הוצאת שבת סימן תקיט

פירשו תוספות שני"ץ וספר התרומה וסמ"ג שפירשו על אוּשָׁא מלתא שיאמרו רחים של פלוני טוחנים בשבת דסבירי בשבת נתן בהם חטין, ואם כן טעמא זה לא שייכא כלל גבי זוג המקשקש שהכל יודעים שרגילים לתקן בכל יום על יום של אחריו ובאותו היום שהוא מקשקש אין מתקנין אותו כלל. וכן יש לפסוק הלכה למעשה וכן עמא דבר

האגור סובר כדעת ספר התרומה ודעימיה, שהבעיה ב"אוּשָׁא מִלְתָּא" היא שאנשים יחשדו שהתחיל את המלאכה בשבת. מכיוון שכולם יודעים שדורכים את השעון, יום לפני הפעולה שלו, אין בזה בעיה של "אוּשָׁא מִלְתָּא". וכך פסק הרמ"א -

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רנב סעיף ה

מותר להעמיד כלי משקולת שקורין זינגע"ר מערב שבת. אף על פי שמשמיע קול להודיע השעות בשבת. כי הכל יודעים שדרכן להעמידו מאתמול. והגרש"ז הגדיר והגביל את הקולא הזאת -

שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן ט

אם בדרך כלל לא היו רגילין לכוון את השעון בכל יום על יום שלאחריו היה אסור להשאיר את השעון שיתקתק וישמיע קול בשבת משום האי טעמא דאוּשָׁא מלתא

הרב מנחם מנדל וויסמאנדל (אב"ד בעיר מאנסי) יישם את הקולא הזו בהקשר של אתרי אינטרנט -

כתב עת אור ישראל עמוד לה

כן בנידון דידן, הכל יודעים שהדרך לערוך אותו פעם לימים מרובים ... שהרי אינך עושה מעשה מיוחד לשבת להתיר את העשייה בשבת, ואופי של כך אתר להיות פתוח כ"ד שעות ביממה, ורוב רובם של המפעלים לא יעשו בשבת

מכיוון שאתרי אינטרנט מוקמים על מנת שיפעלו אוטומטית במשך תקופה ארוכה, הנחת היסוד היא שהאתר הועלה למרשתת לפני שבת (האם יש חשש 'אוּשָׁא מִלְתָּא' באתר אינטרנט הפועל בשבת? הרי לא שומעים אותו, ושומרי המצוות גם לא יראו אותו? על כך - בהמשך).

ב. הבחנה בין מלאכות הנעשות לצורך שבת ובין מלאכות הנעשות לצורך זמן מאוחר יותר

בתוך מאמרו של הרב שלמה לוי (ראש כולל ההלכה בישיבת הר עציון) בעניין הפעלת מדיח כלים בשבת הוא הציע את הסברא הבאה -

תחומין יא (עמוד 152)

לעניין אפסר לומר שאיסור ריחיים שייך רק במלאכה שאינה לצורך השבת, כגון טחינת חיטים - השומע אומר לעצמו: אם אסור לעשות זאת בשבת, מדוע לא חיכה בעל הריחיים ליום אחר? ומכאן עלול הוא ללמוד היתר טחינה לעצמו. לעומת זאת דברים שהם לצורך השבת, ברור לכל שעושה זאת בשבת באופנים שהתירו לעשות זאת, כגון על ידי שעון. כשם שמתירים להדליק אור על ידי שעון, אע"פ שהכל רואים את האור דולק, וכן בשאר מכשירים חשמליים, אין סיבה לאסור דווקא את המדחף מסיבה זו.

הגדרת עוצמת הרעש האסור מפני "אוּשָׁא מילתא"

איזו עוצמת קול כלולה בזה? (היה מקום לתלות את הגדרת עוצמת הרעש האסורה בטעמי האיסור, ואכמ"ל)

שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן ט

בכה"ג שאין הקול נשמע בחוץ והוא נמוך יותר מצלצול השעון יש להסתפק אי שרי או אסור הגרש"ז הסתפק האם רעשים שלא נשמעים בחוץ כלולים בגזירה.

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן ע

הרמ"א ... מסיק טעם למה שמותר להעמיד כלי משקולת בערב שבת אף על פי שמשמיע קול להודיע השעות בשבת כי הכל יודעין שדרכן להעמידו מאתמול ... הרי אף שהוא קול הנעשה בבית ואינו גדול כל כך כקול ריחיים בשבת, נמי היה אסור

הגרמ"פ פיינשטיין הוכיח שאם עקרונית אסור להעמיד את השעון שיצפצף (ומה שהתירו לא נבע מעוצמת הרעש שהשעון מרעיש) הרי שעוצמת הרעש האוסרת קטנה בהרבה מעוצמת הרעש של הפעלת ריחיים. ומסקנתו -

אם הוא קול כזה שלא נשמע אלא בחדרו שהוא לעצמו – אין בזה איסור. אבל אם נשמע גם חוץ מחדרו, שנשמע להרבה הלנים בביתו, וכל שכן כשנשמע לחוץ – אסור מצד גזירת השמעת קול דנתינת חטין לתוך רחים בהמשך נראה שהפוסקים הקלו יותר מזה.

ג. זילותא דשבת

בזמן קום המדינה הוקם מפעל לייצור תרופות ברמת גן. לצורך ייצור התרופות השתמשו בתהליכים כימיים שמשכן היה מספר ימים, ללא יכולת הפסקה באמצע. מועצת הרבנות הראשית (הרב הרצוג, הרב עזיאל, הרב אונטרמן, והרב משולם ראטה) דנו האם אפשר להתיר את המשך עבודת המכונות בשבת. התכתובת מופיעה בשו"ת 'היכל יצחק' (הרצוג) אורח חיים סימנים י"ט-כ"ה. הרב הרצוג כתב את התשובה הראשונה, ובה הוא כותב –

שו"ת היכל יצחק אורח חיים סימן יט

לא אסרו, (יש אומרים), לתת חטים לתוך הרחיים של מים אלא מפני שמשמעת קול, וזו אינה משמעת קול אלא זמזום קל

אם כך, על פניו לא הייתה סיבה לאסור! אך הוא כתב -

אך לעצם הדין, הרי אין זה אלא ספק ... זוהי מחלוקת בראשונים (בתשובה הוא מציג את מחלוקת השו"ע והרמ"א על סמך מחלוקת ר"ת ושאר בעלי התוספות), וכיון שלכל היותר חמור, אין זה אלא ספק, ואין זה אלא דרבנן, מהראוי לנו לפסוק לקולא, כדן ספיקא דרבנן דלקולא. ברם דא עקא, שיש מחברים הסוברים, שבספיקא דדינא, במחלוקת הראשונים, גם בדרבנן לחומרא

לכאורה הדברים הללו אומרים דרשני. אחרי שהיה ברור שהמכונות אינן מרעישות, מדוע הרב הרצוג דן בשאלה מצד "אוּשָׁא מילתא"? (גם כשהרב משולם ראטה העיר על תשובת הרב הרצוג, הוא דן האם נכון להתייחס לדברים שנפסקו בשו"ע והרמ"א כ"ספיקא דדינא". אך הוא לא העיר על הנחת העבודה, שאם אין רעש, אין "אוּשָׁא מילתא")

כדי להבין זאת, עלינו לחזור לדברי הראשונים -

רש"י מסכת שבת דף יח עמוד א

מפני שמשמעת את הקול, ואוּשָׁא מילתא בשבת, ואיכא זילותא.

בית הבחירה למאירי מסכת שבת דף יח עמוד א

אין נותנין חטים לתוך רחים של מים אלא בכדי שיטחנו מפני שיש בה השמעת קול ופרסום גדול והוא זלזול שבת כפי שהוסבר לעיל, רש"י והמאירי הבינו שאיסור השמעת הקול אסור מצד עצמו, מכיוון שהוא פוגע בכבוד השבת. (זאת לעומת התרומה והאגור שכתבו שהחשש הוא חשד). מכיוון שכך, ניתן להבין שהשמעת הקול היא רק דוגמא, ולמעשה יש לאסור הפעלת כל דבר אוטומטי שפועל מעצמו בשבת שיש בו משום זלזול בכבוד שבת –

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן ס

הנה בדבר שע"י חשמל אפשר על ידי מורה שעות הנעשה לכך שיעמידנו בערב שבת באופן שיתחיל לבשל למחר ביום השבת כשעה לפני זמן האכילה ... הנה לענ"ד פשוט שאסור להתיר זה, דהרי על ידי מורה שעות כזה יכולים לעשות כל המלאכות בשבת, ובכל בתי החרושת, ואין לך זלזול גדול לשבת מזה, וברור שאם היה זה בזמן התנאים והאמוראים היו אוסרין זה ... אבל יש טעם גדול לאסור מטעם אחר דהא זילותא דשבת, ... וכיון שברור שאיכא זילותא דשבת, הוא בכלל איסור זה ממילא אף שלא אסרו זה ביחוד דכל ענין זילותא הוא האיסור

הגרמ"פ פיינשטיין פסק שגם אם אין רעש, כוונת חז"ל הייתה לגזור על כל דבר שיש בו זילותא דשבת. אך הגרמ"פ אומר שמאחר שלמעשה כבר התירו רבים, אי אפשר להתייחס לשימוש בשעון שבת כזלזול בשבת (בדברים הבאים הגרמ"פ מתייחס ל"טעם האחרון לאסור". הטעם הראשון מופיע בנספח לשביתת כלים בענין שעון שבת) –

מכל מקום, כיון שיש רבוותא שהתירו ונהגו כן בהרבה מקומות, אין לאסור מה שכבר נהגו להקל בהעמדת העלעקטרי בערב שבת על ידי מורה שעות שיכבה וגם שידליק בשבת לזמן שהעמידו, וגם ממילא ליכא זילותא לשבת בזה, וליכא טעם האחרון לאסור, כיון שהיו מקומות שנהגו בזה אדרבה למצות כבוד סעודת שבת הרב מרדכי יעקב ברייש (הרב הראשי של ציריך משנת תרצ"ד, לאחר שברח מגרמניה הנאצית) הזהיר אף הוא מפני שימוש מקל מדי באמצעים טכנולוגיים אוטומטיים בשבת –

שו"ת חלקת יעקב אורח חיים סימן ע

אם נזלזל בקדושת שבת בהיתרים של הטעכניק משום שהכל נעשה מעצמו, יוצמח מזה חילול שבת גדול, שאדם בשבתו בביהמ"ד או על שלחנו של סעודת שבת ומנגן זמירות לכבוד שבת, ועסקו או משרדו עובד בשבת עבורו כבימות החול, ומסופקני אם זה אינו דומה להא דרמב"ן בפרשת אמור, דמקח וממכר הנעשה בקביעות, אף בדברים שאינן של מלאכה אסור מן התורה ... ואף דבאמת חילוק גדול יש, דהרמב"ן מיירי כשהאדם טורח עצמו ביום השבת בעבודות וטירחה, לא כן כשהאדם אינו עושה כלום רק הכל נעשה על ידי המכונה של קודם יום השבת, מכל מקום העובדה בעצמה שהעסק שלו עובד בפרהסיא בשבת במקח וממכר עבורו, זה כבר אינו שבתון

החלקת יעקב תלה את הסתייגותו לא רק ב"זילותא דשבתא" של סוגייתנו, אלא גם בדברי הרמב"ן, שכתב שאמנם איסור מקח וממכר הוא איסור דרבנן, אך אדם שעוסק בזה בצורה קבועה עובר על עשה דאורייתא.

אמנם, פוסקים רבים התנגדו להרחבת גדר "אוּשָׁא מִלְתָּא" מעבר למה שהוגדר ע"י חז"ל (הדברים הבאים נאמרו מפורשות כנגד דברי ה'חלקת יעקב') –

שו"ת באר משה חלק ו קונטרס אלקטרי סימן נ

אין ביד שום רב, יהיה מי שיהיה, לגזור מעצמו גזירות חדשות. ובודאי אם גדולי רבני זמנינו יגזרו גזירה, ובהסכמה יעלו לגזור, בודאי נכוף ראשנו לקבל גזרתם. אבל רב יחידי – בודאי אין בידו לגזור, וגם בודאי לא נקבל גזרתו

שו"ת ציצף אליעזר חלק ד סימן לא

לא אסרו כי אם כשנוסף לנראין יש גם נשמעין, ומשא"כ כשהוא רק בגדר של נראין ולא נשמעין, וזהו גם טעם ההיתר שנוהגים להשתמש במאור החשמל בשבת החוזר ונדלק ע"י כוון שעון אוטומטי מע"ש, וכן לכבות ע"י שעון אוטומטי, ולא חששו למראית עין של הרואים, והיינו מכיון שזה רק בגדר של נראה ולא נשמע, ואין האוּשָׁא מִלְתָּא.

הלכה למעשה באותו מפעל ברמת גן מועצת הרבנות הראשית החליטה להקל –

שו"ת היכל יצחק אורח חיים סימן כה

הסכמנו פה אחד כדלקמן: מתירים שהמכונות ימשיכו גם בשבת בפעולתן האבטומטית שמלפני השבת, אך בתנאי שהבית כולו יהא סגור ומסוגר, משעה עשרים דקה לפני שקיעת החמה בעש"ק עד לשעת צאת הכוכבים במוצש"ק, ולא ימצא בה שום אדם. למעלה בכניסה של הבנין ייתלה שלט: סגור כולו בשבת, אין בו אדם ביום הקדוש.

ד. אוּשָׁא מילתא בבית המודרני

1. הפעלת מכונת כביסה בכניסת השבת

שו"ת יחיה דעת חלק ג סימן יח

שאלה: חיילי צה"ל המגיעים לביתם לחופשה קצרה בערב שבת אחר הצהריים סמוך לכניסת השבת, ועליהם לחזור לבסיס במוצאי שבת, האם מותר להם לתת בגדיהם לתוך מכונת כביסה אוטומטית, ולהפעילה לפני שקיעת החמה, והיא מכבסת והולכת מאליה בשבת?
 לדעת מרן השלחן ערוך מותר בפשיטות לתת בגדים למכונת כביסה אוטומטית סמוך לכניסת השבת, והם מתכבסים מאליהם בשבת. ואף לדעת הרמ"א, הואיל וכאן יש צורך בדבר, כי במוצאי שבת יצטרכו לשוב מיד לבסיס, והשעה דחוקה להם, לכן יש להתיר לעשות כן.

שו"ת אור לציון חלק ב פרק טז - דינים השייכים לערב שבת אות י (הרב בן ציון אבא שאול)

אין להפעיל מכונת כביסה לפני השבת אף שפועלת מאליה ביום השבת, אלא אם כן בשעת הדחק, כגון לחיילים שבאו זמן מועט קודם השבת, ויוצאים מיד לאחר יציאת השבת

2. הפעלת הממטרות בשבת

ב'ציץ אליעזר' הביא שני נימוקים להשארת הממטרות דלוקות בשבת. הנימוק הראשון מתייחס לפן של השמעת הקול –

שו"ת ציץ אליעזר חלק ד סימן לא

הממטרות אינן משמיעות שום קול ענות גבורה ולכל היותר משמיעות רק קול ענות חלושה, ואין הבחנה יתירה של שמיעת קול איסור לכן בכגון דא יש מקום לומר דלא נקרא אוּשָׁא מילתא שחכמים אסרוהו הנימוק השני מתייחס לפן של המראית עין –

ברחיים הטחינה אינה צורך השעה של יום השבת גופא, ובכל אופן שהוא אין היכר שזה נזקק לצורך היום, ולא עצם היום הוא שקגרים שהרחיים יהא בהפעלה, וההפסד באי הפעלת הרחיים אינו נראה לבני"א במוחש ולכן ישנו ביותר החשש של מראית עין שיאמרו היות והדבר לא זקוק במיוחד לאותו יום ובכל זאת הרחיים בהפעלה לשם הכנה לימי החול ולשם רווחים, אי"כ בטח איש כזה גם הפעיל גוף הרחיים ביום השבת, לכן נחשב הקול קול של אוּשָׁא מילתא וזילותא דשבתא ... אבל כבנידוננו הדבר ניכר לכל שזה בא לשם צורך הכרחי מידי שיומא הוא דקגרים, כדי שלא יתקלקלו הזרעים, וההפסד באי ההשקאה נראה במוחש, ולכן במה שיראו שהממטרות בפעולתם לא יבואו לחשוד שסודר בשבת גופא, אלא יחשבו שהיות שההפסד הוא תמידי ונראה תמיד מראש בטח דאגו בעלי הגינה לכך לסדר מראש הכל באופן המותר

ה'ציץ אליעזר' הסביר שהטעם שיש חשש מראית עין דווקא ברחיים היא מפני שאין סיבה שהרחיים יעבדו דווקא בשבת. אך ממטרות צריכות להשקות בכל עת שהגידולים זקוקים לכך. לכן אנשים יניחו שהכנת הממטרות נעשתה כראוי. ובכל זאת החמיר קצת –

וליתר תוקף, היות וענין הממטרות הוא אינו דבר השוה לכל נפש ... מן הטוב והמועיל לסדר שבעל הגינה ידביק פתקה ע"י השער ויהא כתוב בה שהממטרות בפעולתן ע"י כוון מע"ש.

3. מדיח כלים

הבאנו לעיל את הסברא של הרב שלמה לוי, הדומה מאוד לסברא האחרונה של הציץ אליעזר, ומבחינה בין מלאכה שנועדה לשבת עצמה ומלאכה שנועדה לזמן אחר (הציץ אליעזר כתב את זה ביחס להשקיה, שהיא צורך יומי, לעומת טחינה, שהיא פרנסה שעושים מתי שאפשר. הרב לוי התייחס לצורך בתוצאה – הצורך בכלים הוא לשבת עצמה, לעומת הטחינה שנועדה לרווח עתידי).

שמירת שבת כהלכתה, מהדורה תשל"ט, פרק ל סעיף כג

מותר לומר לנכרי לשטוף כלים עבור יהודי, אפילו ... יפעיל את המכונה לשטיפת-כלים

איננו עוסקים בשיעור זה בדין אמירה לנכרי (בנושא זה עסקנו בדרך מקורות 3). לכאורה ניתן להוכיח מכך שהש"כ התיר את השימוש של הנכרי במדיח שלדעתו אין ברעש המדיח בעיה של "אוּשָׁא מילתא". הרב יצחק הלוי פולק (ראש כולל באבוב באנטוורפן) שאל אותו על כך, והוא כתב –

”קול התורה” מב, תשנ”ז, עמוד רנה

למה לא אסר משום איסור השמעת קול? ושאלתי את הגה”צ המחבר שליט”א, והשיב וז”ל : ובענין מכונה לשטיפת כלים – אין הכי נמי, אם מכונה עושה רעש – יש לדון משום אוושא מילתא. אבל מסופקני עכ”ל

הרב נויברט זצ”ל לא חשב שהרעש היוצא ממדיח כלים מספיק בכדי לאסור את שימושו בו משום 'אוושא מילתא'. (יצוין שלכאורה מזה מוכח שהוא הקל יותר ממה שכתב הגרמ”פ שהובא לעיל. עוד מסתבר ששמעו את מדיח הכלים בחדר הסמוך, ואעפ”כ הרב נויברט לא חשש לרעש זה). במקרה והמדיח מרעיש, במהדורה הבאה של השש”כ הוא סייג את ההיתר (נעיר שמאז, המדיחים הרבה יותר שקטים)–

שמירת שבת כהלכתה, מהדורה תש”ע, פרק לא סעיף י

אין לאפשר לנכרי הצריך להזיח כלים בבית היהודי להשתמש בשבת או ביו”ט במדיח כלים המשמעי רעש בזמן פעולתו, משום אוושא מילתא. פירוש – רעש מכונות שאינו מתאים לשבת וגורם לזלזול בכבוד השבת בתחומין י”א הובא גם מאמרו של הרב רחן, שהסביר מדוע אין לאסור שימוש במדיח משום "אוושא מילתא".

מתוך האתר של מכון צומת

עמדת מכון 'צומת' היא כי לא זו בלבד שמותר להשתמש במדיח כלים בשבת, לפי התנאים בהוראות שימוש, אלא גם ראוי ורצוי. שמענו מפי הגרש”ז אורבך זצ”ל, כי 'עונג שבת' הוא חיוב גמור מדברי נביאים ('וקראת לשבת עונג'), וחיוב זה דוחה 'נדנודי חומרות'. אכן השימוש במדיח הכלים בשבת מותנה בכמה תנאים הכרחיים, שמבלי להקפיד עליהם השימוש במדיח הכלים אסור .

4. שימוש ברדיו או רמקול בשבת

לא נדון בכל מורכבות הנושא של שימוש ברמקול. נברר רק אם יש מקום לחשוש ל "אוושא מילתא"–

שו”ת מנחת שלמה חלק א סימן ט

נראה שאף אם השאיר את הרם קול או את מקלט הרדיו פתוח מערב שבת או סידר פתיחתן בשבת ע”י שעון אבטומטי אפ”י כיון דאיכא השמעת קול דאוושא מילתא טפי הרי זה אסור... ולכאורה יש לפקפק, דאפשר שלא אסרו רבנן השמעת קול בשבת כי אם דומיא דרחיים של מים שהחשד הוא ממש על אותו קול הטחינה הנשמע לרבים שיטעו לחשוב שהוא נעשה בשבת ע”י אדם ... משא”כ ברדיו הרי ידוע לכל שקולות המנגנים או המדברים אינם נוצרים כלל כאן ע”י פתיחת המקלט כי אם נקלטים מהמשדר שבתחת הרדיו, אלא שהמכשיר הזה רק קולט אותם הקולות וכן ברם - קול, וכיון שכן אפשר שאין זה דומה לרחיים של מים או קשקוש שעון שעצם הקול הנשמע הוא עצמו קול כזה שאסור לעשותו בשבת.... עם כל זאת חושבני דלאו סברא הוא כלל לחלק משום כך, כיון שהכל יודעים שהפעלת הרם קול או המקלט של הרדיו כרוכה גם באיסור הבערה, לכן כך לי אם החשד הוא על עצם קול הטחינה או הקשקוש שאנו שומעים, או שהחשד הוא מפני שלא יתכן כלל להשמיע אותו קול כי אם ע”י איסור הדלקה וכל השומע קול כזה יטעה לחשוב שהמשמיעו עבר על מלאכת מבעיר.... וזאת למודעי שאין כוונתי לומר דאסור לשמוע רדיו בשבת משום גזירה שמא יבוא לכבות או להדליק את מנורת הרדיו כעין גזירת שמא יחתה בגחלים או שמא יבוא לתקן אותו, כי אנו אין בכחנו לחדש גזירות מעצמנו, רק בנד”ד הלא מפורש הוא בשו”ע דבכל מקום שיש השמעת קול איכא זילותא לשבת, ... ומוכח ודאי מזה דבכל אופן שיש השמעת קול ואיכא חשדא משוינן ליה לרחיים של מים, ולכן אף גם נדון זה שלפנינו היינו ממש גזירת חז”ל ולא גזירה מחודשת.

הגרש”ז הציע שברדיו ורמקול אין בעיה של "אוושא מילתא", מכיוון שהאיסור הוא הדלקת המכשיר, והקול הוא משהו חיצוני. אך הוא דחה את הסברא הזאת, והכריע שיש בשימוש ברמקול איסור של "אוושא מילתא". אך הרב ישראלי כתב שאין לאסור משום "אוושא מילתא", מטעם אחר –

במראה הבזק חלק א תשובה כז אות ג

והנה מה שהותר במקום פסידא, נראה שהוא מותר גם במקום מצווה. כמו ביטול ביהמ”ד וכיו”ב.

אך הוא לא רצה לסמוך על הטעם הזה, מפני ש –

יש לפקפק, דשמא הכרעת הרמ”א להקל במקום פסידא - לסמוך על דעת הפוסקים להיתר – אין זה אלא, בדבר שאירע בדרך אקראי

בהמשך הרב ישראלי מבחין בין טעמי האיסור –

ברור דיש נפקא מינה בין שני טעמים הללו דעניין ... החשד, שייך גם בשעון המשקולות לדון בו. אם כי אין הרעש גדול כמו בריחיים של מים. מכל מקום, העובר ליד הבית, או הנכנס לבית ושומע הצלצול, ייתכן, שיתעורר בו חשד

שהפעילוהו בשבת ... (ו)הטעם של עובדין דחול — לא שייך בזה כלל. שאין הרעש שמקיים השעון בצלצולו יכול להחשב בגדר עובדין דחול ונראה, דה"ה גם דיבור דרך רמקול בתוך אולם, יש בו גדר חשש של עובדין דחול, לא יותר משעון המשקולות. שאין זה בגדר "משמיע קול" מצד הרעש שמקיים, שיש בריחיים. וכשם שאין בשעון משום עובדין דחול, כן בשימוש ברמקול.

❖ הרחבות – תשובות "במראה הבזק" על השימוש ברמקול בשבת

**רבנות-
סימן רנ"ב**

סיכום

סוגיית הגמרא

במשנה ובגמרא (שבת יז עמוד א) בית שמאי ובית הלל נחלקו אם מוטלת עלינו חובה להשבית את כלינו בשבת. בירושלמי הובא שחלקו אם לדרוש "ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך" – מדוע יש צורך בפסוק האומר לנו שצריך לעבוד במשך השבוע, וכי מתי נעבוד? מכאן בית שמאי למדו שהעבודה צריכה להסתיים בימות החול. בית הלל, לעומתם, דרשו "ועשית כל מלאכתך וביום השביעי", לרמוז שיש דרך מותרת לעבוד בשבת, זאת על ידי כלים שממשיכים לעשות את מלאכת האדם. להלכה פוסקים כבית הלל, ולפיכך אין חיוב שביתת כלים.

בשבת(יה) מובאת ברייתא המתירה למלאכות להמשיך ולהיעשות לתוך השבת, אך אוסרת לתת חטים לריחיים שיטחנו בשבת.

רבה ביאר שהאיסור הוא מפני השמעת קול הריחיים, ואילו רב יוסף הסביר שהברייתא סוברת שיש איסור שביתת כלים (וראה בהרחבות האם כוונת רב יוסף הייתה לבאר את הברייתא כבית הלל או כבית שמאי).

בעל המאור ור"ת כתבו שהגמרא הסיקה שיש לבאר את הברייתא כרב יוסף, והיא שיטת בית שמאי. ממילא הברייתא אינה להלכה. הרמב"ם גם סתם, והשולחן ערוך פסק כמותם שמותר לתת חטים לריחיים סמוך לחשכה.

בעלי התוספות וראשונים נוספים פסקו להלכה כרבה, וכך פסק הרמ"א לכתחילה, לאסור דברים המשמיעים קול, ובמקום פסיידא הקל.

הגדרת טעם האיסור

רש"י והמאירי כתבו שאיסור השמעת קול הוא מפני הזלזול בשבת.

ואילו ספר התרומה כתב שהאיסור הוא מפני שהשומעים יחשדו שעשה את המלאכה בשבת.

יש כמה נפקא מינות לטעמים הללו –

1. **דברים הרגילים להכין מבעוד יום** – האגור כתב שאמנם היה מקום לאסור להעמיד שעון המצלצל בשבת מפני שאוושא מילתא. אך מכיוון שהוא סובר כספר התרומה, והדרך הרגילה היא להעמיד את השעון ביום הקודם, אין כאן חשד. וכך פסק הרמ"א. הגרש"ז כתב שתלוי אם כך עושים בדרך כלל. והיו שכתבו שאין איסור בהפעלת אתר אינטרנט בשבת מצד "אוושא מילתא" מפני שאין לחשוך בבעל האתר שהקים אותו דווקא בשבת.
2. **דברים הנעשים בשבת דווקא** – היו שהבינו שהטעם שחושדים בבעל הריחיים יותר משחושדים באדם אחר הוא מפני שאין סיבה מסוימת שהריחיים יפעלו דווקא בשבת. ולפיכך כל דבר שיש סיבה שיפעל בשבת דווקא, אנשים לא יחשדו שלא הכין אותם מראש כראוי. ראינו שתי נפקא מינות לכך – 1. הרב שלמה לוי כתב את זה לגבי מדיחי כלים. 2. הציץ אליעזר כתב את זה לגבי ממטרות (שהצמחיה זקוקה להשקיה מדי יום, ולכן אין לחשוך בו שעשה זאת דווקא בשבת).
3. **זילות דשבת** – מועצת הרבנות הראשית בקום המדינה דנה על "זילותא דשבת" במפעל בו רצו שהמכונות ימשיכו לפעול בשבת, למרות שהן לא הרעישו. גם באגרות משה ובחלקת יעקב כתבו שאם מפעלים יפעלו בשבת, אפילו אוטומטית, יהיה בזה זלזול בשבת, בלי קשר לשאלת הרעש. כל זאת מניח שיש איסור עצמאי של "זילותא בשבת" שאינו תלוי בקול דווקא, וגם לא במראית העין.

למעשה בבאר משה ובציץ אליעזר דחו את הדברים, וכתבו שכל הגזירה הייתה על דברים שמרעישים, ואין לנו לגזור גזירות מדעתנו. גם מועצת הרבנות הראשית התירו את המשך עבודת המכונות במפעל (בתנאי שהמפעל יהיה נעול ויהיה שלט שאומר שאין שם אנשים)

עוצמת הרעש האסור מפני "אוּשָׁא מִלְתָּא"

הגרש"ז והגרמ"פ למדו מכך שדנו על שעות המטוטלת שהגדרת עוצמת הקול היא רעש שנשמע מחוץ לחדר.

אוּשָׁא מִלְתָּא בְּבֵית הַמּוֹדְרָנִי

1. מכונת כביסה – הרב עובדיה יוסף והרב בן ציון אבא שאול אסרו הפעלת מכונת כביסה אם לא בצורך גדול (כדוגמא חיילים שחוזרים הביתה ביום ששי וצריכים לשוב לבסיס אחרי שבת).
2. ממטרות – הציץ אליעזר התיר את השימוש בממטרות, משני שיקולים – האחד כתבנו לעיל, שיש צורך בממטרות מדי יום. השני – מפני שהן לא רועשות ברמה של "אוּשָׁא מִלְתָּא". ובכל זאת העדיף שישים שלט שאומר שיש מערכת השקיה אוטומטית.
3. מדיח כלים – בשש"כ כתב שמותר לומר לנכרי לשטוף כלים, ביודעו שהוא יפעיל את המדיח. מכאן משמע שלא אסר את המדיח מפני שאוּשָׁא מִלְתָּא. כשנשאל על כך, אמר שלא נראה לו שזה עד כדי כך רועש. אך במהדורה הבאה של השש"כ כתב שאם המכונה רועשת, יש לאסור. בתחומין י"א הופיעו מאמריהם של הרב רוזן והרב שלמה לוי שהתירו את השימוש במדיח בשבת, ובמכון צמת אף מעודדים התקנת מדיח אוטומטי לשבת.
4. רמקול – הגרש"ז הציע שאוּשָׁא מִלְתָּא הוא רק אם הרעש הוא עצמו האיסור. אם כך, היה מקום להתיר את השימוש ברמקול (בו ההדלקה היא האסורה, והקול המשמעותי הוא הדיבור, שאין בו איסור. אך הוא דחה את הסברא הזאת, ואסר את השימוש ברמקול בשבת, מפני אוּשָׁא מִלְתָּא. הרב שאול ישראלי כתב שני היתרים – א. אם השימוש נעשה לדבר מצווה, יש להתיר, כשם שהרמ"א התיר לצורך הפסד. ב. מצד החשד אין טעם לאסור, מפני שאנשים יודעים שהמערכות אוטומטיות. מצד הזלזול בשבת - הוא אימץ את הסברא שמכיוון שהקול אינו האיסור, אין איסור של "אוּשָׁא מִלְתָּא".